

# Grudzień przed Sierpniem

GRUDZIEŃ '70  
NA ZNACZKACH  
POCZTY PODZIEMNEJ

**Jerzy Klimczak**

1970

1980

**ECS** europejskie  
centrum  
solidarności



# Grudzień przed Sierpniem

GRUDZIEŃ '70 NA ZNACZKACH  
POCZTY PODZIEMNEJ

## SPIS TREŚCI

|           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|-----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>4</b>  | <b>Wstęp</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| <b>6</b>  | <b>Grudzień '70 na znaczkach Poczty Podziemnej</b>                                                                                                                                                                                                                                                                   |
| <b>13</b> | <b>Znaczki, bloczki i karty poświęcone Grudniowi '70</b><br>Władza każe strzelać<br>Przebieg Grudnia '70<br>Geneza<br>Kształty pamięci<br>Pomnik Ofiar Grudnia 1970 w Gdyni<br>Pomnik Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku<br>Pomnik Poległych Stoczniovców 1970<br>w Gdańsku – ludzie i organizacje<br>Dwa Grudnie |
| <b>49</b> | <b>Pomnik Poległych Stoczniovców 1970<br/>w Gdańsku jako symbol</b><br>Znaczenie monumentu<br>Symbol Sierpnia '80<br>Symbol w internowaniu<br>Symbol Biegu „Sierpień '80”<br>Symbol gdańskiej tożsamości<br>Symbol polskiej tożsamości<br>Symbol religijny<br>Symbol wśród symboli – pomnik wśród pomników           |
| <b>68</b> | <b>Bibliografia</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |

*Grudzień przed Sierpniem. Grudzień '70 na znaczkach Poczty Podziemnej* to druga część wydawanego przez Europejskie Centrum Solidarności cyklu publikacji o Pocztach Niezależnych z lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku. Poprzednia, *Nie oddamy Sierpnia! Sierpień '80 na znaczkach Poczty Niezależnej*, jak wskazuje sam tytuł, została poświęcona wielkiemu zwycięstwu z 1980 r. W kontekście popularności odniesień do sierpniowego zrywu na kartach książki zaprezentowano różne rodzaje Poczt Niezależnych (Strajkowa, Internowanych, Podziemna), dlatego w niniejszej części te, skądinąd ważne wątki zostały pominięte. W *Nie oddamy Sierpnia...* czytelnik znajdzie także wyjaśnienie fenomenu Poczt Niezależnych, ich definicje i przykłady.

Tym razem na warsztat wzięto graficzny i tekstowy obraz rewolty grudniowej na znaczkach Poczty Podziemnej. *Grudzień przed Sierpniem...* skupia się głównie na znaczkach i kartach pocztowych, jednak zrobiono kilka wyjątków od tego założenia. Do narracji włączono również pojedyncze walory z obozów internowania, co uzasadnia wyjątkowość zaprezentowanych na nich treści.

Publikacja opowiada historię Grudnia '70 z perspektywy realizacji tworzonych przez opozycjonistów. Taka proveniencja sprawia, że opowieść ta ma określony charakter, bohaterów i punkty zwrotne. Możemy zidentyfikować jej stałe elementy (np. tradycja narodowowyzwoleńcza), ukształtowany kanon symboli (np. pomnik Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku, logotyp autorstwa Krystyny Janiszewskiej) czy

sposób przedstawiania danych wydarzeń (np. prezentacje Czarnego Czwartku w Gdyni). Wszystko to sprawia, że mamy do czynienia ze statyczną, pełną powagi i szacunku narracją.

*Grudzień przed Sierpniem...* ma odmienną strukturę od poprzedniej części. Publikacja składa się z dwóch zasadniczych segmentów: pierwszy dotyczy bezpośrednio Grudnia '70 oraz jego przedstawień, drugi już samego pomnika Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku. Za takim rozwiązaniem przemawiała duża liczba znaczków i kart z wizerunkiem tego monumentu oraz odmienne od „grudniowych” konteksty, w jakich był umieszczany. Pomimo faktu, że wciąż pozostawał symbolem grudniowych wydarzeń, to z czasem nabierał też szerszego znaczenia, jak chociażby symbolu oporu czy zwycięstwa Solidarności. W niniejszym zestawieniu pewne wątki zostały zaledwie zarysowane, aby ukazać różnorodność tworzonych ówczesnie materiałów.

Tak jak w poprzedniej części, tak i w tym przypadku prezentowane materiały stanowią część zasobu historycznego Europejskiego Centrum Solidarności, jednak nie prezentują całości zgromadzonego zbioru Poczt Niezależnych. Przedstawione znaczki, karty i stemple są jedynie wyborem dokonany z uwagi na przekazywane przez nie treści.

*Grudzień przed Sierpniem...* należy do publikacji z zakresu filatelistyki tematycznej. Podejmuje wątki związane z Grudniem '70 rozumiane w sposób bezpośredni i pośredni. Graficzne, słowne lub inne odniesienia do tematu przewodniego publikacji prowadziły do uwzględnienia w wyborze danego znaczka czy karty pocztowej.

Jerzy Klimczak

# Grudzień '70 na znaczkach Poczty Podziemnej

Skutki sierpniowego socjalizmu końca lat sześćdziesiątych XX w. były odczuwane na wiele dotkliwych sposobów. Połączony z ekonomiczną zapaścią marazm życia społecznego skutecznie wypierał z pamięci Polaków wspomnienia pierwszych lat rządów Władysława Gomułki. Objęcie przez niego stanowiska Pierwszego Sekretarza Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej witane było z nadzieją, ale też z oczekiwaniami co do kierunku, w jakim podąży krajowa polityka. Wielu wyobrażało sobie, że trwale stanie się ona bardziej liberalna i otwarta na Zachód. Nadzieje i oczekiwania zostały nieodwołalnie zaprzepaszczone wraz z rewoltą na Wybrzeżu w grudniu 1970 r.

Przesłanki o niezadowoleniu obywateli już od jakiegoś czasu spływały do gremium rządzącego Polską, jednak były źle interpretowane, bagatelizowane lub pomijane. Gdy już dotarło do świadomości rządzących, że społeczeństwu właściwie skończyła się cierpliwość, zaczęto pudrować kryzys. Żywą jeszcze pamięć o Marcu '68, problemach z zaopatrzeniem i z każdym rokiem dotkliwiej odczuwanych przez obywateli represjach próbowano przykryć sfinalizowaniem z Republiką Federalną Niemiec kwestii zachodniej granicy Polski. Był to niewątpliwy sukces ekipy Gomułki, jednak Polacy przyjęli go z umiarkowaną radością, a z całą pewnością nie była ona na tyle absorbująca, aby zapomnieli o codziennych bolączkach życia w PRL. Układ podpisany 7 grudnia 1970 r. mógł napawać władze optymizmem, niemniej okazał się jej ostatnim sukcesem.

Gdy rozniosła się wieść, że rząd przed samymi świętami Bożego Narodzenia planuje wprowadzić podwyżki na podstawowe artykuły żywnościowe, niezadowolenie społeczeństwa osiągnęło temperaturę wrzenia. Niewiele potrzeba było, aby ludzie wyszli na ulicę, co ostatecznie nastąpiło 14 grudnia 1970 r., gdy pracownicy Stoczni Gdańskiej im. Lenina rozpoczęli manifestacje. Kolejnego dnia sytuacja się zaostrzała, a liczba zakładów pracy, które zostały objęte strajkiem, rosła. Już nie tylko Gdańsk, ale też Gdynia, Szczecin, Elbląg czy Starogard Gdański podjęły walkę w imię swoich i wspólnych interesów. Chociaż same wystąpienia miały źródło w przyczynach ekonomicznych, niemal od razu zaczęły towarzyszyć im także postulaty polityczne (m.in. odwołania uchwały Rady Ministrów z dnia 17 grudnia o użyciu broni oraz „ograniczenia i zrównania zarobków pracowników aparatów partyjno-rządowych do średnich zarobków w przemyśle”). Przeobrażenie rewolty o mięso, którego ceny miały wzrosnąć, w ruch o charakterze politycznym było spełnieniem najgorszych koszmarów władz PRL. Zmagania pomiędzy stroną rządzącą a robotnikami trwały do 22 grudnia 1970 r. Aby stłumić strajki, władze wykorzystały wojsko. Brutalność władz przełamała opór przedstawicieli hołubionej w propagandowych przekazach klasy robotniczej. W ciągu tych dni zginęło ponad czterdzieści osób, a około tysiąca zostało rannych. Do historii przeszedł Czarny Czwartek, czyli 17 grudnia 1970 r. Tego dnia żołnierze w okolicach przystanku Szybkiej Kolei Miejskiej ostrzelali zdążających do pracy stoczniovców ze Stoczni im. Komuny Paryskiej w Gdyni.

Twórcy Poczty Podziemnej sięgali w przeszłość, aby ukazać genezę grudniowych wydarzeń. Wychodząc z założenia, że Polska nie jest suwerennym krajem, obrazowali swe przekonania nawiązaniem do tradycji narodowowyzwoleńczej. Stąd liczne zestawienia Grudnia '70 z Poznańskim Czerwcem 1956, Powstaniem Warszawskim, mordem w Katyniu czy wrześniem 1939 r. Nie bez przyczyny wszystkie te wydarzenia związane są w mniejszym lub większym stopniu z ZSRR i jego polityką. Prodemokratyczni opozycjoniści lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku poczuli się do bycia spadkobiercami tradycji walki z rosyjskim zaborcą i okupantem – za takiego postrzegano ZSRR, a walka z reżimem była też walką ze Związkiem Sowieckim.

Grudzień '70 nie był pierwszym aktem zastosowania przemocy wobec protestujących. Zanim do niego doszło, socjalistyczna władza zdążyła już splamić ręce krwią Polaków. Czerwiec 1956 r. był pierwszym z serii wypadków, które obnażyły wielopoziomowe kryzysy PRL – zapewne były one wpisane w sam system, co tłumaczyłoby pewne podobieństwa występujące w kolejnych strajkach i protestach tego okresu. Wydarzenia w Poznaniu otworzyły oczy niedowiarkom, którzy mieli złudzenia co do charakteru władzy w Polsce. Trzeba pamiętać, że to dysydenci kreowali obraz przeszłości na znaczkach Poczty Podziemnej. To, czego doświadczamy w kontakcie z walorami, to przetworzone i ustrukturyzowane opowieści o walce oraz towarzyszących jej zwycięstwach i porażkach.

W nawiązaniu do Powstania Warszawskiego Grudzień '70 traktowany był także jako wydarzenie, w którym znaczącą rolę odgrywał czynnik walki o godność. Na znaczkach i bloczkach Poczty Podziemnej powielano hasła określające czas rządów socjalistów w Polsce jako niewolę. Slogan „40 lat niewoli” w zestawieniu z „40 lat walki o godne życie” artykułuje poczucie beznadziei towarzyszące funkcjonowaniu w realiach PRL.

Po dziesięciu latach i kolejnych buntach (Czerwiec '76 i Sierpień '80) ofiary Grudnia '70 znalazły swoje miejsce w historii i topografii miast. Monumenty upamiętniające poległych w starciu z władzą Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej powstały w Gdańsku, Gdyni, Szczecinie i Elblągu. W okresie tzw. Karnawału Solidarności (sierpień 1980 – grudzień 1981) możliwe stało się publiczne wspomnienie o tragedii Grudnia przed Sierpniem. Co więcej, doprowadzono do wydania oficjalnych znaczków Poczty Polskiej z przedstawieniami pomników z Gdańska i Gdyni, a m.in. Solidarność Walcząca Wrocław wykorzystywała je jako walory Poczty Podziemnej. Wraz z wprowadzeniem stanu wojennego w tzw. drugim obiegu wydawniczym (czyli poza cenzurą) wydano broszury i książki poświęcone wystąpieniom Polaków przeciw narzuconej władzy w okresie PRL. Wśród drugoobiegowych druków poczesne miejsce zajmowały znaczki, karty pocztowe i stemple tworzące istotny segment komunikacji pomiędzy sympatykami a działaczami opozycyjnymi.

Historia Grudnia '70 opowiedziana na realizacjach Poczty Podziemnej jest pełna powagi i szacunku dla ofiar. Są one wypełnione symboliką i skanonizowane, tzn. posługują się ustalonymi wzorami. Odslonięty w grudniu 1980 r. pomnik Poległych Stoczniowców 1970 w Gdańsku zdominował ikonografię związaną z Grudniem '70. Na znaczkach Poczty Podziemnej składający się z trzech krzyży pomnik występuje najliczniej, daleko w tyle pozostawiając gdyński, szczeciński czy elbląski. Jednak ilościowe podejście zdecydowanie ujmuje wagi, jaką odgrywał każdy z wymienionych pomników. Ich znaczenie dla pamięci w jej wymiarze lokalnym, ale też ogólnokrajowym jest nie do przecenienia. Samym swoim zaistnieniem i obecnością, pomimo radykalnie zmieniającej się sytuacji politycznej, utrzymywały w świadomości mieszkańców wspomnienie grudniowych wydarzeń.

Podobną rolę odgrywały znaczki, stemple i karty Poczty Podziemnej. Powielanie na nich przedstawień wspomnianych pomników sprawiało, że wciąż miały sposobność trafić i utrwalić się w świadomości Polaków. Co więcej, odrywały je od konkretnego miejsca, sprawiając, że stawały się dostępne osobom z całego kraju, które zetknęły się z Poczta Podziemną – publiczne media unikały ich pokazywania. Przedstawienia te skupiały się albo na samym reprezentowaniu danego monumentu, albo szły dalej, umiejscawiając go w szerszym kontekście. Dzięki niezależnej filatelistyce pielęgnowano wartości, za które oddali życie polegli w Grudniu '70, a tym samym kształtowano kanon postaw dla przyszłych pokoleń.

Wydarzenia z Grudnia '70 zostały uwiecznione przez fotografów, których zdjęcia były wielokrotnie powielane w drugim obiegu wydawniczym. Trzeba pamiętać, że cała prasa, widowiska, a nawet publikacje naukowe musiały przejść przez cenzorskie sito. Zdjęcia dwóch Edmundów – Chabowskiego i Peplińskiego znalazły się na znaczkach Poczty Podziemnej. Dzieło pierwszego z nich przedstawia prawdopodobnie kobietę udzielającą pomocy rannemu w konfrontacji z Milicją Obywatelską. Natomiast fotografia drugiego niesione na drzwiach ciało zabitego Zbigniewa Godlewskiego, znanego jako Janek Wiśniewski. Oba zdjęcia stały się ikonami pełnymi znaczeń dalece wykraczających poza samą warstwę ilustracyjną danego wydarzenia.

Pokazują zbrodniczość systemu politycznego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, jego niewinne i przypadkowe ofiary. Znaczki te pozwalają także ocenić warsztat podziemnych drukarzy, którzy umiejętnie i z zachowaniem detali skopiowali fotografie w konwencji zaproponowanej przez projektanta znaczka. Na fotografii bazuje również walor z 1987 r., którego ani autora zdjęcia, ani samego znaczka nie znamy. Trzech mężczyzn odciąga rannego w bezpieczne miejsce, a u dołu widnieje napis „Grudzień 1970”. Pomiędzy przedstawieniami samego przebiegu zajść w grudniu 1970 r. a upamiętnianiem na znaczkach Poczty Podziemnej następuje jakościowy przeskok. Z pozycji dokumentalistów projektanci przechodzą do roli oddających cześć poległym. Fotografie zostają zastąpione przedstawieniami pomników wzniesionych ku czci i celem upamiętnienia zabitych oraz wizerunkami ikonicznego znaku autorstwa Krystyny Janiszewskiej. Z funkcji sprawozdawczej akcent zostaje przeniesiony na oddziaływanie poprzez symbole i emocje.

Na trzech realizacjach (ze zdjęciem nieznanego autorstwa oraz zdjęciami Edmunda Chabowskiego i Edmunda Peplińskiego) widnieje jeszcze jeden ważny element. Jest to wspomniany znak graficzny „Grudzień 1970” autorstwa Krystyny Janiszewskiej. Oryginalnie pojawił się na plakacie z 1980 r. i bardzo szybko doczekał się przeróbek oraz adaptacji do innych form. Jego charakterystycznie ułożone cyfry z daty „1970” łatwo zapamiętać dzięki siódemce, która przybiera kształt krzyża. Zwiąły i trafny przekaz przy minimalizmie formy i kolorystyki bardzo szybko uczyniły ze znaku Janiszewskiej ikonę Grudnia '70. Oprócz samej daty zaczerpniętej z jej plakatu był on w całości powielany na znaczkach Poczty Podziemnej. Między innymi zestawiono go na jednym bloczku z „Solidarnością” Jerzego Janiszewskiego oraz „Katyniem” nieznanego autorstwa. Osoba projektująca tę realizację zrećtnie połączyła dorobek artystyczny plakacistów z historyczną narracją, wiążąc w warstwie wizualnej Grudzień '70 z Sierpniem '80 i mordem w Katyniu z 1940 r.

Pozostając przy dorobku polskich plakacistów, nie sposób nie zatrzymać się nad pracami Piotra Młodożeńca, które również były reprodukowane na znaczkach Poczty Podziemnej. W 1985 r. ukazał się bloczek zatytułowany „Grafiki anonima z lat 1980–85”, na którym znalazły się

plakaty jego autorstwa z teki „Szablony”, a wśród nich ten, który zestawia ze sobą Grudzień '70 z Sierpniem '80. Praca przedstawia dwie strzałki ze skierowanymi w dół grotami. Jedna jest czarna i zwieńczona poprzeczną belką układającą całość w krzyż, druga czerwona, zwieńczona polską flagą. Nie trudno się domyślić, która odpowiada któremu wydarzeniu.

Do plakatu „Poznań. Czerwiec 1956” Pawła Udorowieckiego lub pracy Krzysztofa Barana „25 rocznica wypadków poznańskich” powstałych w 1981 r. zdaje się nawiązywać nieznany projektant różowego znaczka z 1983 r. Przedstawia on polską flagę z rozbryzgiem, zapewne krwi, oraz daty „1970 XII 1983”. Nad flagą znalazł się napis „Polska” oraz nominał. Podobny motyw pojawił się również na znaczkach Poczty Solidarność z Wrocławia z 1982 r.

Przybliżając temat Grudnia '70 na znaczkach Poczty Podziemnej, nie sposób pominąć upamiętniających go pomników, których przedstawienia były na nich reprodukowane. Jak wspomniano, dominuje gdański pomnik Poległych Stoczniovców 1970. Nie jest to jednak jedyny monument poświęcony tym wydarzeniom. Gdyński pomnik Ofiar Grudnia 1970 według projektu Stanisława Gierady także znalazł się na wielu realizacjach. Między innymi posłużył jako wzór projektu stempla okolicznościowego z okazji odsłonięcia pomnika w grudniu 1980 r. Jako jeden z nielicznych doczekał się bloczka jeszcze w 1981 r. Do rzadkich należy także zaliczyć wszystkie przedstawienia tablic oraz pomników w Szczecinie i Elblągu. Chociaż ten ostatni wraz z gdańskim i gdyńskim znalazł się na znaczkach Poczty Internowanych z Kwidzyna według projektu Andrzeja Edwarda Bussego, to taki dobór treści pojawiał się w niewielu przypadkach. Zwykle wykorzystywano dwa najsłynniejsze pomniki, czyli Ofiar Grudnia 1970 w Gdyni i Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku.

Drugą ikoną Grudnia '70, obok znaku graficznego autorstwa Krystyny Janiszewskiej, jest gdański pomnik zaprojektowany przez Bogdana Pietruszkę, Elżbietę Szczodrowską, Roberta Peplińskiego i Wiesława Szyśłaka. Trzy połączone krzyże wzniesiono w symbolicznym miejscu – tam, gdzie polegli od kul stoczniovcy. Zawieszone na nich kotwice są natomiast symbolem nadziei. Wśród znaczków Poczty



Podziemnej wykorzystujących jako motyw przewodni ten monument widoczna jest tendencja do podkreślania jego znaczenia. Na realizacjach stoi on samotnie, widziany w całości lub z żabiej perspektywy. Projektanci musieli zakładać, że odbiorcy ich prac posiadają wiedzę na temat grudniowych wydarzeń i potrafią połączyć przekaz znaczka z faktami, wartościami i ocenami. To założenie oczywiście było zasadne, gdyż można domniemywać, że kolekcjonerami walorów Poczty Podziemnej byli w większym lub mniejszym stopniu zaangażowani opozycjoniści oraz sympatycy prodemokratycznych zmian w kraju.

Grudzień '70 na znaczkach Poczty Podziemnej reprezentowany jest głównie przez dwa ikoniczne przedstawienia: plakat Krystyny Janiszewskiej i pomnik Poległych Stoczniovców 1970. Nie oznacza to, że nie podejmowano prób innego podejścia do tematu wydarzeń z grudnia 1970 r. Często wykorzystywano zastane i znaczeniowo osadzone już elementy opozycyjnego dorobku. Przetworzenia plakatów, wizerunki pomników, nawiązania do tradycji narodowowyzwoleńczej – wszystko to stanowiło o statecznym i pełnym szacunku przedstawianiu Grudnia '70.

# Znaczki, bloczki i karty poświęcone Grudniowi '70

Władza każe strzelać



Pierwszy Sekretarz Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w latach 1956–1970, Władysław Gomułka, pięciokrotny premier Polski Józef Cyrankiewicz i Mieczysław Moczar, Minister Spraw Wewnętrznych i wieloletni prezes Najwyższej Izby Kontroli. Wszyscy trzej zasłynęli wypowiedziami skierowanymi przeciwko robotnikom i interesowi Polski. To oni tworzyli codzienność Polaków przez czternaście lat, tym samym ponosili odpowiedzialność za stan gospodarki, nastroje społeczne i polityczny klimat panujący w kraju. Słowa Gomułki dające przyzwolenie na strzelanie do robotników stanowią jedno z najbardziej przerażających w historii.

**Autor:** Andrzej Znojkiwicz, Poczta Solidarności. Katowice, nominał 100 zł, 1987 r.



Pochód idący ul. Świętojańską w Gdyni z niesionym na drzwiach ciałem Zbigniewa Godlewskiego, pierwowzorem Janka Wiśniewskiego ze słynnej ballady. Godlewski był jedną z wielu ofiar, które straciły życie podczas Czarnego Czwartku w Gdyni, czyli 17 grudnia 1970 r., jednak stał się zarazem symbolem ich wszystkich. Po prawej dwa znaczki reprodukujące ikoniczny znak autorstwa Krystyny Janiszewskiej „Grudzień 1970”.

**Autor nieznany**, Polska Poczta Podziemna, nominal 300 zł, 1985 r.



## Przebieg Grudnia '70



Kładka, którą stoczniowcy pracujący w Stoczni im. Komuny Paryskiej w Gdyni pokonywali codziennie w drodze do pracy. Prowadziła do przystanku Szybkiej Kolei Miejskiej „Gdynia – Stocznia” i to tutaj padły strzały. Powyżej reprodukcji zdjęcia ikoniczny znak autorstwa Krystyny Janiszewskiej „Grudzień 1970”.

**Autor nieznany**, Poczta KPN, nominał 70 zł, 1987 r.



Prawdopodobnie trzech mężczyzn odciągających czwartego w trakcie ostrzału podczas rewolty grudniowej. Poniżej nawiązujący fontem do pracy Krystyny Janiszewskiej napis „Gdańsk 1970”. Znaczek Poczty Liberalno-Demokratycznej Partii „Niepodległość” ukazał się w trzech wersjach kolorystycznych: białej, srebrnej i złotej.

**Autor nieznany**, Poczta LDP „Niepodległość”, nominał 40 zł, 1987 r.



Tak zwana „Gdańska Pieta”. Nieznana z imienia i nazwiska (prawdopodobnie) kobieta pomaga rannemu demonstrantowi, którym był Józef Zdonek. Mężczyzna stracił nogę pod gąsienicą czołgu 15 grudnia 1970 r., a całą sytuację uwiecznił Edmund Chabowski. Powyżej reprodukcji zdjęcia ikoniczny znak autorstwa Krystyny Janiszewskiej „Grudzień 1970”.

**Autor nieznany**, Poczta KPN, nominał 50 zł, 1986 r.



Znaczek, którego interpretacja nie jest oczywista, a jednak dotyczy Grudnia 1970 r. Wiemy to dzięki Stanisławowi Głazewskiemu, który w swoim artykule ujawnił intencje projektanta Krzysztofa Małagockiego. Chciał on w serii znaczków upamiętnić Grudzień '70, pacyfikację Kopalni „Wujek” i wprowadzenie stanu wojennego. Poległy mężczyzna z przełamaną flagą Polski w sposób mniej bezpośredni niż znaczki oparte na fotografiach ukazuje groźbę tego, czego dopuściła się władza w sensie fizycznym i psychologicznym.

**Projekt:** Krzysztof Małagocki, druk: Bogdan Szewczyk i Stanisław Głazewski, Poczta Solidarność. Ziemia Puławska, nominał 25 zł, 1983 r.



W 1988 r. na kartach drugiego obiegu wydawniczego drukowano znaczek poświęcony wydarzeniom z Grudnia '70. Przedstawia człowieka leżącego twarzą do bruku. Otoczony jest tłumem, od którego dzieli go przestrzeń układająca się w kształt krzyża. Nietrudno tutaj o porównania do ukrzyżowanego Chrystusa.

**Autor nieznany**, Poczta KPN, nominal 50 zł, 1988 r.



Fragment koperty ze znaczkami Poczty Podziemnej z Gdańska skasowanymi kasownikami Poczty Polskiej. Znaczki pochodzą z serii poświęconej piętnastej rocznicy Grudnia '70. Występowały jako cięte oraz ząbkowane. Czasami podziemni filatelisci prosili w pocztowym okienku o przystawienie stempla na drugoobiegowych znaczkach. Nie oznacza to automatycznie, że zostały wykorzystane do opłacenia przesyłki. Grzecznościowe stemple lub znajomy czy znajoma na poczcie wystarczały, aby skasować walory. Widoczny datownik został skradziony i był wykorzystywany z różnymi datami do kasowania wydań Poczty Podziemnej Polonia Restituta w kolejnych latach.

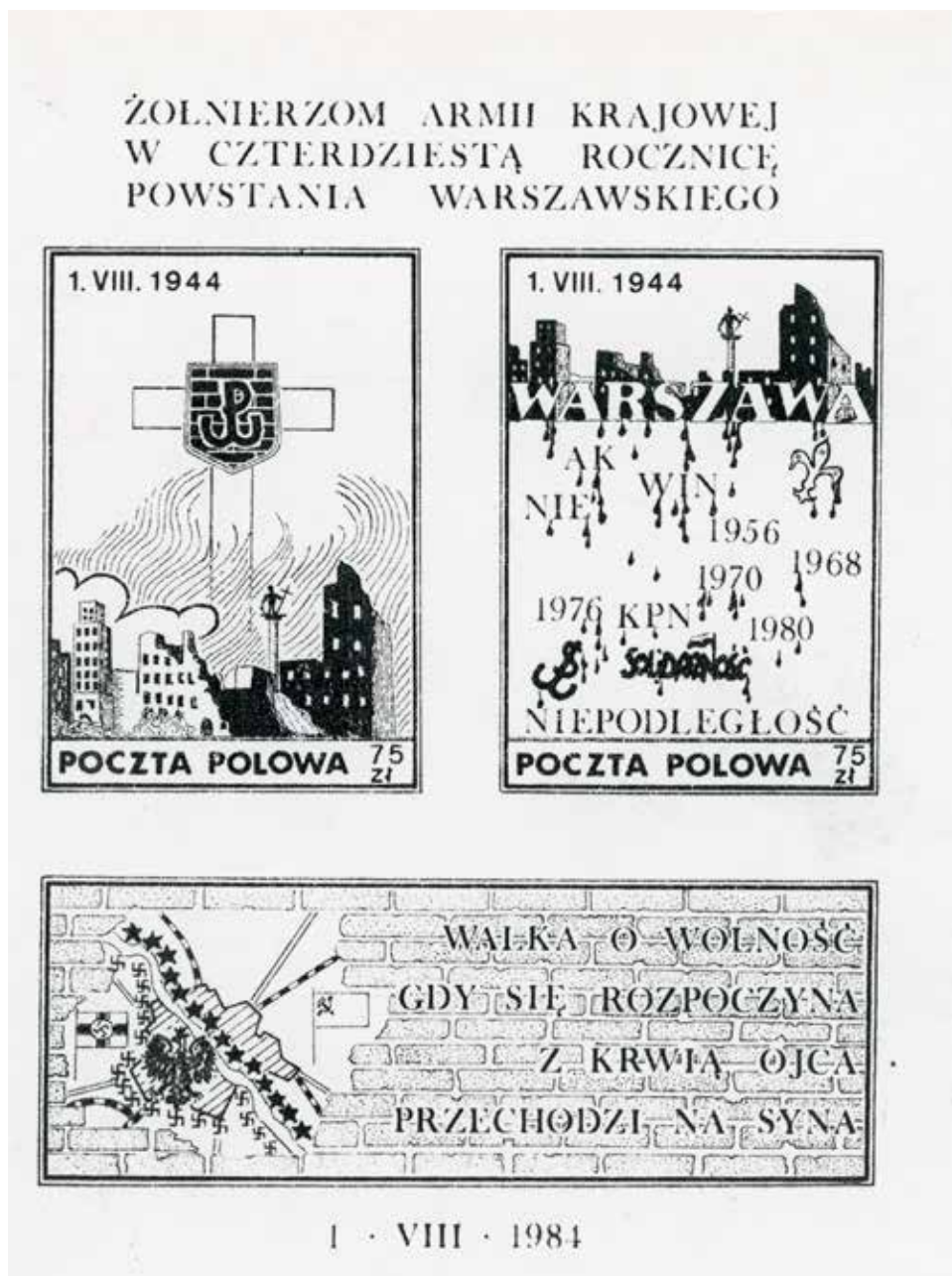
**Autor nieznany**, Poczta Podziemna Polonia Restituta. Gdańsk, nominal 150 zł, 1985 r.



Fragment arkusza wydawniczego. Z wielokrotnionym obrazem „ukrzyżowanej” ofiary rządzącego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej reżimu. Wzór znaczka zaczerpnięty został z wydawnictwa z 1988 r. (powyżej), zmieniono jednak kolorystykę, datę oraz nominal. W Poczcie Podziemnej oraz w całym drugim obiegu powtórne wykorzystanie danego projektu nie było czymś niespotykanym.

**Autor nieznany**, Poczta KPN, nominal 2100 zł, 1989 r.





## Geneza



„Kwiecień miesiącem pamięci narodowej” – to hasło pojawia się wielokrotnie na znaczkach i kartach Poczty Podziemnej. Jak wskazuje sama jego treść, miesiąc ten ma być czasem zadumy nad losem narodu, co wiąże się z upamiętnianiem polskich ofiar zbrodni nazistowskich i sowieckich. To w kwietniu armie alianckie wyzwoliły kilka z istniejących obozów koncentracyjnych w Rzeszy. Napaść ZSRR na II Rzeczpospolitą 17 września 1939 r., zamordowanie polskich oficerów w Katyniu w kwietniu 1940 r., rewolta grudniowa z 1970 r. i wprowadzenie stanu wojennego w 1981 r. – wszystkie te wydarzenia wymierzone są w polskość i Polaków. Zmagania, które podjęli robotnicy w Grudniu '70, mają zarówno swoich prekursorów, jak i następców.

**Autor nieznany**, Poczta Solidarność, nominał 200 zł, 1987 r.

← „Walka o wolność, gdy się raz zaczyna,  
Z ojca krwią spada dziedzictwem na syna,  
Sto razy wrogów zachwiana potęgą,  
Skończy zwycięstwem”.

Cytat z *Giaura* George'a Gordona Byrona na tym bloku Poczty Podziemnej uległ uproszczeniu, a jego sens modyfikacji. Podkreślono dziedziczny aspekt walki, co – biorąc pod uwagę okoliczności powstania bloku i niewiedzę twórcy o tym, jak długo reżim w Polsce się utrzyma – ma sens. Krew przelana na ulicach Warszawy w trakcie powstania z 1944 r. staje się źródłem kolejnych wystąpień społecznych i nowych organizacji, prowadząc do niepodległości. Według projektanta Grudzień '70 wpisuje się w ten schemat.

**Autor nieznany**, Poczta Polowa, nominał 150 zł, 1984 r.



Bloczek silnie akcentujący rolę Powstania Warszawskiego, jednak na znaczku poświęconemu wystąpieniom społecznym w okresie PRL to Poznański Czerwiec jest wskazany jako „protoplasta” Grudnia 1970. Całość ma antyrządowy wydźwięk, a „40 lat niewoli” oznacza także czterdzieści lat rządów komunistów w Polsce.

**Autor nieznanym,** Poczta Solidarności Walczącej. Wrocław, nominał 120 zł, 1984 r.



Rządy komunistów to nie tylko niewola, ale według projektanta tego znaczka także hańba i brak godności. Znaczek upamiętnia czterdziestą rocznicę Powstania Warszawskiego i jednocześnie wydarzenia Grudnia 1970 r. Pochodzi z serii znaczków kolportowanych w arkusikach i pojedynczo.

**Projekt:** Krzysztof Małagocki, druk: Bogdan Szewczyk i Stanisław Głazewski, Poczta Solidarność. Ziemia Puławska, nominał 20 zł, 1984 r.



Twórcy tego znaczka zaprzęgli m.in. Grudzień '70 do bieżącej rozgrywki politycznej z rządem PRL. „Chcesz iść tą drogą? To głosuj 13 października!” to hasło nawołujące do bojkotu wyborów parlamentarnych wyznaczonych na dzień 13 października 1985 r. Wskazanie na brutalność władzy, jej ofiary kryjące się pod pozorem anonimowymi datami – wszystko to zostało przekazane odbiorcy w sposób syntetyczny. Jednocześnie po raz kolejny widzimy zestawienie Grudnia '70 w jednym szeregu z Powstaniem Warszawskim. Pozycjonowanie dat w porządku rosnącym sugeruje ich następstwo w aspekcie dziedziczenia celów i wartości.

**Projekt:** Andrzej Znojkiwicz, druk: Stanisław Głazewski i Bogdan Szewczyk, Poczta Solidarność. Ziemia Puławska, nominał 20 zł, 1985 r.



Niewielka przestrzeń dla artystycznej ekspresji, jaką daje znaczek, wymusza na projektancie zwięzłość i prostotę przekazywanych za jego pośrednictwem treści. Komunikat musi być czytelny i najlepiej, jeśli jest jednocześnie atrakcyjny dla odbiorcy. Znaczek „Solidarności Walczącej” spełnia te wymogi. Posługując się utrwalonymi skojarzeniami z datami rocznymi, kotwicą i polską flagą, dodaje otuchy żyjącym i jednocześnie oddaje cześć poległym w walce z reżimem, również tym z Grudnia '70. Znaczek ten (nie licząc samych odcieni kolorów) był powielany w co najmniej siedmiu różnych barwach tła (m.in. żółtym, granatowym i szarym).

**Autor nieznanym,** Poczta Solidarności Walczącej. Wrocław, nominał 50 zł, 1985 r.





Mapa konturowa Polski była wielokrotnie wykorzystywana na znaczkach Poczty Podziemnej. Na tym bloku, bazując na treściach wpisanych w jej obręb, można wyróżnić przynajmniej trzy konteksty jej występowania. Po pierwsze upamiętnienie wystąpień społecznych z lat 1956–1976. Po drugie celebrację zwycięstwa Solidarności. Po trzecie wojnę „polsko-jaruzelską” po wprowadzeniu stanu wojennego. Na znaczku poświęconym Grudniowi ’70 projektant zaznaczył nie trzy zwyczajowo wspominane miasta, lecz cztery. Do Gdańska, Gdyni i Szczecina dodano Sopot.

**Autor nieznany**, druk: Andrzej Adamiak, Alfred Rosłoń,  
Poczta Międzyzakładowego Komitetu Koordynacyjnego „Wola”,  
nominał 250 zł, 1986 r.



Karta Poczty Podziemnej z Gliwic łącząca pamięć o Grudniu ’70 i innych „polskich miesiącach” z okresu PRL z chrześcijańską symboliką. Na wstędze okalającej krzyż z kwiatów widnieją znaczące daty, łącznie z rokiem 1982. Tym samym projektant włączył ofiary stanu wojennego do narracji o bohaterskiej walce z represyjnym reżimem.

**Autor nieznany**, Poczta Podziemia Solidarność. Gliwice,  
kwiecień 1983 r.

## Kształty pamięci



Warszawski znaczek upamiętniający trzynastą rocznicę Grudnia ’70. Projektant mógł inspirować się plakatem Pawła Udorowieckiego „Poznań. Czerwiec 1956” lub Krzysztofa Barana „25 rocznica wypadków poznańskich”, które powstały w 1981 r. Na obu widoczna jest flaga Polski z rozbryzganymi krwiami na białym pasie. Podobny motyw pojawił się również na znaczkach Poczty Solidarność z Wrocławia z 1982 r. Różowy znaczek był nadrukowywany na kopertach poświęconych Grudniowi ’70.

**Autor nieznany**, Poczta Niezależna. Warszawa,  
nominał 30 zł, 1983 r.



Katowicki oliwkowo-czerwony znaczek upamiętnia piętnastą rocznicę Grudnia ’70. Uwagę przykuwa charakterystyczna dziewiątka w dacie „1970”. Cyfra układa się w kotwicę – znak Polski Walczącej, chociaż stanowi raczej luźne nawiązanie niż bezpośrednie naśladowanie. Perforowany znaczek posługując się symboliką daty i kotwicy, łączy wydarzenia, czyniąc z nich wspólną opowieść.

**Autor nieznany**, Poczta RKK Solidarność. Katowice,  
nominał 50 zł, 1985 r.



Wykorzystywanie projektu Krystyny Janiszewskiej na znaczkach Poczty Podziemnej było częstą praktyką. Sięganie do ukształtowanej już symboliki ułatwiało pracę nad projektem, jednocześnie będąc swoistą legitymacją pochodzenia danego waloru. Związkowa Niezależna Oficyna Wydawnicza ZNOW uhonorowała ofiary Grudnia '70, oddając całą przestrzeń znaczka znakowi projektantki, co pozwoliło mu należycie wybrzmieć.

**Autor nieznany**, wydawca: Kazimierz Korabiński, druk: Leszek Jaranowski, Poczta Polska ZNOW. Skawina, nominał 200 zł, 1989 r.



Seria „Znaki polskie”, trzeci znaczek poświęcony został Grudniowi '70. Po raz kolejny pamięć ofiar tych wydarzeń została przywołana za sprawą znaku autorstwa Krystyny Janiszewskiej. Tym razem jednak został on dopełniony szerszym kontekstem nadawanym przez pozostałe znaczki z serii (m.in. dotyczące wydawnictwa CDN czy Ruchu „Wolność i Pokój”). Litera „o” została wypełniona czerwoną barwą ręcznie, podobnie naniesiono zieloną farbę przy cyfrze „3”. Złota ramka została wykonana tą samą techniką.

**Autor nieznany**, Poczta Solidarność. Collagedruk, nominał 50 zł, 1986 r.



Graficzne komentarze do wydarzeń politycznych i codziennej rzeczywistości angażowały wielu adeptów sztuki. Należał do nich Piotr Młodożeniec, którego prace z teki „Szablony” były reprodukowane na bloczku „Grafiki Anonima 1980–85”. Wśród nich znalazła się ta porównująca Grudzień '70 z Sierpniem '80. Dwie strzałki różnią się barwą (odpowiednio czarna i biało-czerwona) oraz zwieńczeniem. Strzałka reprezentująca Grudzień '70 została uzupełniona poprzeczną belką, tworząc krzyż, podczas gdy drugą wieńczy polska flaga. Obie mają grotty zwrócone w dół. Żałobny charakter Grudnia '70 wybrzmiewa tym mocniej, gdy jest zestawiany z wielką radością Sierpnia '80.

**Autor nieznany**, Poczta Solidarność. Fundusz Oporu, nominał 250 zł, 1985 r.



Reprezentacja plakatów na znaczkach Poczty Podziemnej służy co najmniej dwóm celom. Pierwszy, najoczywistszy, to ukazanie dorobku opozycyjnych plakacistów. Drugi polega na przedstawieniu wydarzeń, które ukształtowały cały ruch prodemokratycznych zmian w Polsce. Bloczek „Najstojniejsze plakaty lat 1980–1981” reprodukuje trzy prace: „Grudzień 1970” Krystyny Janiszewskiej, „Solidarność” Jerzego Janiszewskiego i „Katyń” nieznanego autorstwa. Wszystkie trzy łącznie i każdy z osobna opowiadają historię walki Polaków o suwerenność.

**Autor nieznanym,** Poczta Solidarność, nominał 150 zł, 1986 r.



Przedstawienie pomnika Poległych Stoczniovców 1970 znalazło się na jednym ze sztandarów NSZZ „Solidarność” Regionu Dolny Śląsk przedstawionych na bloczku Poczty Podziemnej. Wrocławski znaczek wykorzystuje pomnik jako zaledwie jeden z elementów, jednak w filatelistyce tematycznej sam fakt odnotowania danego motywu na realizacji wymusza włączenie go do zbioru. Chociaż nie wiadomo, czy taki sztandar powstał w rzeczywistości, to czymś interesującym pozostaje umieszczenie na nim symbolu Grudnia '70. Bloczek ten udowadnia, że pamięć o grudniowych wydarzeniach pielęgnowana była także poza Wybrzeżem.

**Autor nieznanym,** Poczta Solidarność. Wrocław, nominał 600 zł, 1987 r.



O szczecińskim Grudniu '70 słyszy się zdecydowanie mniej niż o wydarzeniach z Trójmiasta. Jednak i tam polegli od kul wojska i milicji robotnicy. Ich ofiara została uczczona odsłonięciem tablicy pamiątkowej przy wejściu do Stoczni Szczecińskiej autorstwa Jakuba Lewińskiego. Na tablicy znalazł się napis: „Pamięci poległych w grudniu 1970 w imię solidarności klasy robotniczej”. Chociaż trudno dociec, czy było to zamierzone działanie, czy tylko ograniczenie wynikające z braku miejsca, to projektant znaczka pominął brzmiały socjalistycznie fragment o klasie robotniczej. Znaczek „Pamięci poległych XII 1970” stanowi jeden z rzadszych przykładów upamiętniania Grudnia '70 w Szczecinie na walorach Poczty Podziemnej.

**Autor nieznanym,** Poczta Solidarność Pomorze Zachodnie. Szczecin, bez nominału, 1983 r.

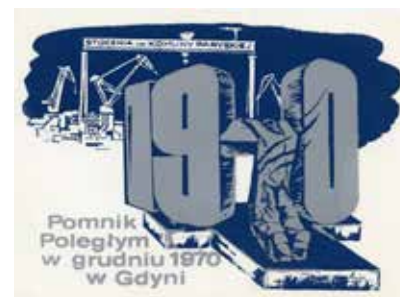




W Elblągu w grudniu 1970 r. również zginęli ludzie. Ku pamięci ich oraz innych uczestników protestów Grudnia '70 wzniesiono i odsłonięto jeszcze w 1980 r. pomnik. W uroczystości wzięli udział Lech Wałęsa i bp Józef Glemp. Na karcie Poczty Podziemnej umieszczono elbląski pomnik w tle scenki ze żłóbka po narodzinach Chrystusa. Bożonarodzeniowa kartka z życzeniami „Pogodnych Świąt – życzy Solidarność” jako jedna z niewielu wykorzystuje przedstawienie elbląskiego pomnika w charakterze elementu podtrzymywania i umacniania pamięci o Grudniu '70 za pośrednictwem Poczty Podziemnej.

**Autor nieznany**, Poczta Solidarność. Elbląg [?],  
lata 80. XX w.

## Pomnik Ofiar Grudnia 1970 w Gdyni



Pomnik Ofiar Grudnia 1970 w Gdyni według projektu Stanisława Gierady ukazany na tej karcie pocztowej został odsłonięty w dziesiątą rocznicę Czarnego Czwartku, czyli 17 grudnia 1980 r. Charakterystyczna bryła z siódmką w kształcie upadającego człowieka stoi na podstawie w kształcie krzyża. Na realizacjach Poczty Podziemnej pomnik ten występuje samodzielnie lub w zestawieniu z innymi monumentami – najczęściej pomnikiem Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku.

**Autor nieznany**, Poczta Solidarność, lata 80. XX w.



Widoczny stempel trudno zaklasyfikować do którejkolwiek z opozycyjnych poczt, niemniej dokumentuje ważne i doniosłe wydarzenie – odsłonięcie pomnika Ofiar Grudnia 1970 w Gdyni. Wydany z tej okazji, przedstawia sam monument, napis „Gdynia” oraz dodaną biurowym datownikiem datę odsłonięcia, co jest kontynuacją pomysłu wprowadzonego do Poczty Strajkowej w SKP w Gdyni w sierpniu 1980 r. Stemplowi odbitemu na widokówce towarzyszył m.in. inny, poświęcony Stoczni im. Komuny Paryskiej w Gdyni.

**Autor nieznany**, 17 grudnia 1980 r.





Nietypowy bloczek z 1980 r., który pojawił się na kopertach wydawanych z okazji odsłonięcia pomnika Ofiar Grudnia 1970 w Gdyni. Nadruk kopiujący znaczek Społecznego Komitetu Budowy Pomników Ofiar Grudnia 1970 w Gdyni przedstawia sam monument, suwnicę bramową oraz Chrystusa w niebiosach. Uwagę zwraca wytłoczony napis stanowiący okalającą bloczek ramkę. Powyżej umieszczono napis „Solidarność”.

**Autor nieznany**, Poczta Społecznego Komitetu Budowy Pomników Ofiar Grudnia 1970 w Gdyni, bez nominału, 1980 r.



Znaczki prezentujące „Sztandary »Solidarności« Portowców”. Na obu przedstawiony został Jezus znajdujący się nad pomnikiem Ofiar Grudnia 1970 w Gdyni. Poza różnicami w odcieniach barw, na pierwszym znaczku umieszczono wizerunek Lecha Wałęsy, podczas gdy na drugim herb Gdyni. Obecność Chrystusa podkreśla metafizyczny wymiar monumentu.

**Autor nieznany**, Poczta Polska, nominał 2 × 200 zł, 1988 r.



Biało-czerwony znaczek z gdyńskim monumentem, którego górna część niejako wystaje z czerwonego pola, tworząc zarys granic Polski w tym kolorze. Tym samym wzmocniono patriotyczne przesłanie samego pomnika, ale i postaw, jakimi wykazywali się polegli w Grudniu '70 robotnicy. Wykorzystanie narodowych barw oraz północnej części kraju przywodzi też na myśl inne wcześniejsze znaczki i plakaty (Paweł Udorowiecki, Krzysztof Baran), na których czerwona plama ma trudny do sprecyzowania kształt. Pod tym względem znaczek ten wyróżnia się przybierającą zarys północnych granic Polski czerwienią. Znaczek zwykle był kolportowany w parze ze znaczkiem przedstawiającym gdański pomnik.

**Autor nieznany**, Poczta Solidarność, nominał 60 zł, 1986 r.



„Pomniki nasze będą dowodem ciągle odradzającego się zwycięstwa wszystkiego co dobre i wielkie w człowieku” – słowa pochodzące z jednej z ulotek Społecznego Komitetu Budowy Pomników Ofiar Grudnia 1970 w Gdyni w zestawieniu z twórczością internowanych dają obraz niezłomności w oporze, lecz także dowodzą ufności w zwycięstwo. Powstały w ten sposób kontrast każe doceniać poświęcenie stoczniowców w grudniu 1970 r. oraz postawę uwięzionych w okresie stanu wojennego. Okrągły stempel przedstawiający gdyński pomnik powstał już po zamknięciu obozu internowania w Zakładzie Karnym w Potulicach, czyli po 31 marca 1982 r.

**Autor nieznany**, Poczta Więzienna Zakład Karny Potulice, 31 marca 1982–1983

### Pomnik Poległych Stoczniowców 1970 w Gdańsku



Bogdan Pietruszka, Elżbieta Szczodrowska, Robert Pepliński i Wiesław Szyślak to osoby odpowiedzialne za projekt gdańskiego monumentu poświęconego poległym w trakcie Grudnia '70. Pierwotnie planowano postawić cztery potężne krzyże, jednak względy konstruktorskie przemawiały na korzyść trzech. W obiegu publicznym możemy odnaleźć także opinie, że to abp Tadeusz Gocłowski miał wpływ na ograniczenie liczby krzyży. Wzniesiony w okolicy Bramy nr 2 Stoczni Gdańskiej im. Lenina symbolicznie wyrasta z miejsca, gdzie przelano krew stoczników. Cytat na pomniku Poległych Stoczników 1970 to fragment Psalmu 29 w przekładzie Czesława Miłosza. Na monumencie znalazł się także fragment wiersza noblisty „Który skrzywdziłeś”. Na drugoobiegowej karcie wykorzystano przedstawienie nie tylko pomnika, lecz także nadano mu kontekst poprzez stoczniove dźwigi w tle oraz przywołanie słów wspomnianego psalmu. Podpis, jak można zakładać, miał być tożsamy z nazwą pomnika, jednak jest on błędny.

**Autor nieznany**, Poczta Solidarność, lata 80. XX w.



Wybrzeże, grudzień, 1970 r., pomnik Poległych Stoczników 1970 w Gdańsku. Każdy element tego znaczka został podporządkowany jednemu przesłaniu – upamiętnieniu rewolty, której ofiarą padło ponad czterdzieści osób. Minimalistyczny znaczek operuje zaledwie dwoma barwami, aby oddać groźbę wydarzeń.

**Autor nieznany**, Poczta Solidarność, nominał 50 zł, 1987 r.



Dwa symbole Grudnia '70 na jednym znaczku w dwóch wersjach kolorystycznych. Uwagę zwraca nie tylko samo zróżnicowanie barw, lecz także kształt znaczków. Przedstawiają one gdański pomnik oraz znak graficzny autorstwa Krystyny Janiszewskiej u jego podstawy. Całość układa się w napis „Gdańsk Grudzień 1970”. Oznaczenie emitenta, „Poczta Polska”, znacząco wchodzi w konflikt z interesami państwa, które miało monopol na usługi pocztowe. Znaczki te powielane były także na srebrnej folii aluminiowej.

**Autor nieznany**, Poczta Polska. Gdańsk, nominał 2 × 100 zł, 1988 r.



Pomnik Poległych Stoczników 1970 i cytaty ze wspomnianego powyżej Psalmu 29 w przekładzie Czesława Miłosza. Projektant tych znaczków wykorzystał zabię perspektywę, aby ukazać monumentalizm pomnika oraz nierozzerwalnie kojarzony z nim cytaty. Błoczek zatytułowany „Krzyże polskie III” pochodzi z serii poświęconej Katyniowi, Poznańskiemu Czerwcowi i Grudniowi '70. W takiej kolejności opowiadają historię poświęcenia Polaków w imię niepodległości.

**Autor nieznany**, Podziemna Poczta Polska. Collagedruk, nominał 100 zł, 1986 r.



Znaczek Poczty Internowanych ze Strzebielinka ukazujący pomnik Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku, napis „Solidarność” oraz daty 1970–1981. Uwięzieni opozycjoniści w swojej twórczości często odwoływali się do ustalonego kanonu symboli oporu i jego przedstwień. Do nich należał gdański monument. Wykonany z pieczołowitością znaczek, jak rzadko który z Poczty Obozowej posiada niemal wszystkie elementy stanowiące formalne wyznaczniki znaczka pocztowego: emitenta, ząbkowanie, nominał i element graficzny, co świadczy o filatelistycznej świadomości projektanta.

**Autor nieznanym,** Poczta Internowanych Strzebielinek, nominał 30 zł, 1982–1983



Drugoobiegowa karta pocztowa intensywnie eksploatująca białoczerwoną symbolikę. Utrzymana w polskich narodowych barwach przedstawia wstęgę, prawdopodobnie goździki, płonący trzema płomieniami znicz oraz w tle gdański pomnik. Na karcie znalazł się również logotyp Stoczni Gdańskiej im. Lenina, napis „Solidarność” oraz zapis dat „16 grudzień 1970 – 16 grudzień 1985” (sic!). Rocznicowa kartka silnie nawiązuje do symboliki cyfry trzy – ilość płomieni i krzyży. W chrześcijaństwie stanowi nawiązanie do trzech krzyży na Golgocie i Trójcy Świętej. Na karcie autor najprawdopodobniej chciał podkreślić fakt śmierci stoczniovców w trakcie wydarzeń Grudnia '70 w Gdańsku.

**Autor nieznanym,** Poczta Solidarność, 1985 r.



Wyjątkowy znaczek Poczty Podziemnej. Unikatowość tej realizacji wypływa z prostoty i dużego ładunku emocjonalnego zawartego w przedstawieniu pomnika Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku. Skupiając uwagę odbiorcy na górnej części monumentu, widzimy nie tylko krzyże, ale i kotwice – znak nadziei. Formalnie realizacja ta niewiele ma wspólnego z wyobrażeniem znaczka pocztowego. Ząbkowanie jest jedynie nietypowo zamarkowane, brak też nazwy emitenta i nominału.

**Projekt i druk:** Leszek Jaranowski, Poczta Małopolska, bez nominału, 1984 r.



Znaczek, który w schematyczny sposób prezentuje pomnik Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku. Prosta kompozycja złożona z dat i uproszczonej części graficznej została uzupełniona narysowanym ząbkowaniem. Znaczek ten był naklejany na koperty poświęcone upamiętnieniu przyznania Pokojowej Nagrody Nobla Lechowi Wałęsie w 1983 r.

**Autor nieznanym,** Poczta Polowa Solidarność. Kraków, nominał 50 zł, 1984 r.





Znaczek Poczty Podziemnej poświęcony poległym stocznio-  
com z Grudnia '70. Wykorzystując gdański pomnik, projektant  
podkreśla cel wzniesienia monumentu, wynosząc go ponad inne  
znaczenia, jakie są mu przypisywane. Niebieska barwa może  
z kolei oznaczać nawiązanie do katolickiego wyobrażenia niebios,  
co korespondowałoby z wartościami opozycjonistów.

**Autor nieznanym,** Poczta Niezależna,  
nominał 50 zł, 1983 r.



Powielany metodą kserograficzną znaczek stricte poświęcony  
Grudniowi '70 dzięki ekspozycji pomnika Poległych Stocznio-  
wców 1970 oraz hasło „Pamięci poległych”. Czarno-biała barwa oddaje  
powagę, żałobę i szacunek należny zabitym.

**Autor nieznanym,** Poczta Niezależna,  
nominał 100 zł, lata 80. XX w.



Nadrukowywany na kopertach znaczek przedstawiający herby  
Krakowa i Gdańska rozdzielone pomnikiem Poległych Stocznio-  
wców 1970 w Gdańsku. W swej wymowie wyraża solidarność mię-  
dzy oboma miastami, a poprzez wykorzystanie przedstawienia  
pomnika również wspólne źródło wartości.

**Autor nieznanym,** Poczta Kraków,  
nominał 4 zł, 1983 r.



Trzy znaczki przedstawiające ten sam projekt w różnej koloro-  
styce. Pomnik Poległych Stocznio-  
wców 1970 widziany jest od dołu,  
otacza go tłum, a nawet staje pomiędzy krzyżami, zawłaszczają-  
jąc nie tylko przestrzeń, ale i symbolikę. Nierealistyczne ujęcie  
krzyży, które są zwrócone kotwicami do siebie, może także su-  
gerować rolę opiekuńczą wartości i symboli reprezentowanych  
przez monument.

**Autor nieznanym,** Poczta Homo Homini. Kraków,  
nominał 3 × 25 zł, 1984 r.

## Pomnik Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku – ludzie i organizacje



W 1984 r. powstał także wariant powyższego projektu. Ten sam pomnik, w takim samym nierealistycznym ustawieniu oraz tłum zostały tym razem przedstawione bez ramki z ząbkami oraz w innej kolorystyce. Detale takie jak te sprawiają, że wartość znaczków wzrasta i są one traktowane jako oddzielne projekty.

**Autor nieznany**, Poczta Homo Homini. Kraków,  
3 × 25 zł, 1984 r.



Gdy twórcy tego waloru usłyszeli w Radiu Wolna Europa informację o przyznaniu Lechowi Wałęsie Pokojowej Nagrody Nobla za 1983 r., postanowili wydać okolicznościowy bloczek. Do jego stworzenia wykorzystali grafikę autorstwa Jacka Fedorowicza „Portret nieznanego mężczyzny z wąsem”, przedstawienie pomnika Poległych Stoczniovców 1970 i obraz maszerującego pod transparentem „Solidarność” tłumy. Już następnego dnia po ogłoszeniu werdyktu bloczek był w kolportażu. Gdański pomnik stanowiący przypomnienie Grudnia '70 jest tutaj zaledwie tłem, jednak jako symbol walki o prodemokratyczne przemiany w kraju jest jak najbardziej na miejscu.

**Projekt:** Maria Kapturkiewicz-Szewczyk, druk: Bogdan Szewczyk i Stanisław Głazewski, Poczta Solidarność. Ziemia Puławska, nominał 25 zł, 1983 r.



Okrągłe rocznice zawsze przynoszą wzmożoną aktywność w postaci zwiększonej liczby wydanych na dany temat znaczków. Podobnie było w 1990 r. Mimo faktu, że Poczta Podziemna zakończyła swój żywot w 1988 lub 1989 r., warto przyjrzeć się realizacjom, które mają na sztandarze Grudzień '70, a powstały w latach dziewięćdziesiątych. Wśród nich jest bloczek „20-ta rocznica Grudnia '70”. Projektant wykorzystał nie tylko sam pomnik, lecz także umieszczone na nim płaskorzeźby jako elementy narracji o ofiarności poległych stoczniovców.

**Autor nieznany**, Poczta Solidarność,  
nominał 4000 zł, 1990 r.



Liczną kategorię znaczków Poczty Podziemnej stanowią realizacje nadrukowane na kartach i kopertach. Ta para znaczków pochodzi właśnie z jednej z kopert, chociaż ukazała się także na bloczku zatytułowanym „VII rocznica wydarzeń sierpniowych 14-31 '80” z 1987 r. Lech Wałęsa na jednym znaczku oraz pomnik Poległych Stoczniovców 1970 na drugim w zestawieniu tworzą jednolity przekaz dotyczący postawy oporu oraz towarzyszących jej wartości. To jednocześnie pokazujące ich związek przedstawienie symboli dwóch „polskich miesięcy” – Sierpnia '80 i Grudnia '70.

**Autor nieznany**, Wolna Poczta Bydgoszcz,  
nominał 100 zł, 1988 r.





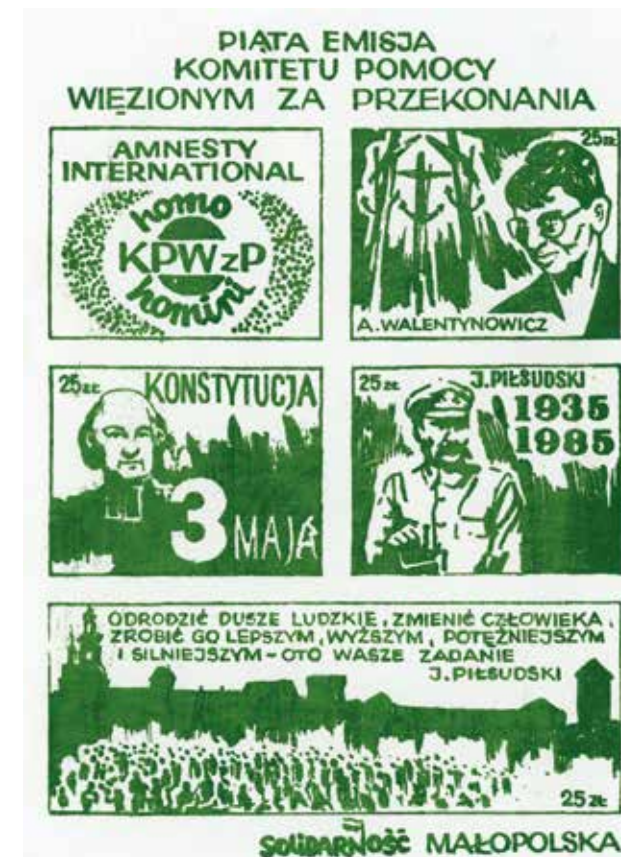
Analogiczny do poprzedniego znaczek nadrukowywany na kopertach Poczty Podziemnej. Widnieje na nim postać księdza Jerzego Popiełuszki wraz z gdańskim pomnikiem i napisem „Solidarność”. Obecność księdza Popiełuszki niejako wymusza religijne interpretowanie takiego zestawienia, trzeba jednak również podkreślić męczeństwo Patrona Solidarności i ofiarę życia złożoną przez stoczniovców w Grudniu ’70.

**Autor nieznanym,** Wolna Poczta Bydgoszcz, nominał 100 zł, 1988 r.



Lech Wałęsa, jako jedna z najpopularniejszych na znaczkach Poczty Podziemnej postaci, występuje także na tym bloku. Tym razem jednak pojawia się w towarzystwie Zbigniewa Bujaka i pomnika Poległych Stoczniovców 1970. Pamięć o ofiarach Grudnia ’70, jaką symbolizuje pomnik, została włączona w kontekst zwycięstwa Solidarności oraz aktualnej sytuacji „długiego marszu” i działalności podziemnej związku. Bujak reprezentuje tutaj walkę z reżimem. Zapuszczona broda i długie włosy były wyróżnikami opozycjonistów w czasach, gdy przedstawiciele władz nosili krótkie fryzury i byli gładko ogoleni.

**Autor nieznanym,** Poczta NSZZ „Solidarność”. Warszawa, nominał 100 zł, 1985 r.



Zielony bloczek Poczty Komitetu Pomocy Więzionym za Przekonania łączy różne postaci i wydarzenia z historii Polski. Obok Anny Walentynowicz na tle pomnika Poległych Stoczniovców 1970 swoje znaczki mają Hugo Kołłątaj i Józef Piłsudski. Każdy z walorów to oddzielna historia, ale zarazem wspólna opowieść o walce Polaków o wolność. Walentynowicz na znaczkach Poczty Podziemnej występuje rzadziej niż mogłoby się wydawać. Ukazana wspólnie z gdańskim pomnikiem staje się ponadczasowym symbolem łączącym dwa przełomowe w historii kraju wydarzenia – Grudzień ’70 i Sierpień ’80.

**Autor nieznanym,** Poczta Komitetu Pomocy Więzionym za Przekonania. Homo Homini. Solidarność Małopolska, nominał 100 zł, 1985 r.





Jan Paweł II podczas swojej trzeciej pielgrzymki do Polski w 1987 r. odwiedził m.in. Gdynię, Sopot i Gdańsk. Wydarzenie to zostało upamiętnione na niniejszym bloczku. W trakcie wizyty modlił się przy pomniku Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku i odprawił mszę świętą na skwerze Kościuszki w Gdyni. Również w Sopocie celebrował mszę. Projektant niniejszego bloczka silnie zainspirowany papieskimi barwami przedstawił gdyński i gdański pomnik w takiej właśnie kolorystyce. Niewprawioną ręką wykonano ambitny projekt, co pośrednio wskazuje na znaczenie, jakie przypisywano uwiecznieniu tak ważnego dla katolików wydarzenia.

**Autor nieznanym,** Poczta Podziemna Polonia Restituta, nominał 200 zł, 1987 r.



Podczas swojej trzeciej pielgrzymki do Polski Jan Paweł II odwiedził m.in. Szczecin. Projektanci widocznej pionowej parki znaczków wykorzystali ten fakt, aby połączyć wizerunek papieża z tablicą upamiętniającą ofiary Grudnia '70 w Szczecinie i pomnikiem w Gdańsku. Sytuując je za plecami głowy państwa kościelnego, projektant sugeruje, że to papież jest reprezentantem wartości, za które oddali życie stoczniovcy.

**Autor nieznanym,** Poczta Solidarność. Gorzów Wielkopolski, nominał 2 × 70 zł, 1987 r.



Drugoobiegowa koperta z wizerunkiem św. Maksymiliana Kolbe oraz znaczkiem z herbami Krakowa i Gdańska wraz z pomnikiem Poległych Stoczniovców 1970. Połączenie męczennika z czasów II wojny światowej oraz ofiar Grudnia '70 stanowi wymowny komentarz do polityki władz PRL. Uśmiercanie za trwanie przy swoich przekonaniach okazało się domeną nie tylko nazistów, lecz także władze socjalistycznej Polski.

**Autor nieznanym,** Poczta Kraków, nominał 4 zł, 1983 r.



Ruch „Odwaga i Prawda” im. ks. Jerzego Popiełuszki działał raczej na zasadzie wspólnoty opartej na duchowym dziedzictwie księdza Jerzego niż jako formalna organizacja. Widoczne znaczki były kolportowane w pasku. Ostatni z nich przedstawia pomnik Poległych Stoczniowców 1970 w Gdańsku „otulony” literą „S”, która zapewne ma oznaczać „Solidarność”. Utożsamianie gdańskiego pomnika z Solidarnością stanowiło bardzo częstą praktykę, która była konsekwencją okoliczności jego powstania.

**Autor nieznanym,** Poczta Nowa Huta,  
nominały 70 zł, 50 zł, 30 zł, 1987 r.



Trzy kolportowane w pasku znaczki oznaczone datami 1979 (Ruch „Odwaga i Prawda” im. ks. Jerzego Popiełuszki), 1983 (Matka Boska Częstochowska za kratami) oraz 1987 (pomnik Poległych Stoczniowców 1970 w Gdańsku). Znaczek po prawej oprócz graficznej wariacji na temat gdańskiego pomnika zawiera także wzorowany na solidarycy napis „Solidarność i rozwój”, co możemy odnosić się do niepisanego programu związku w trakcie działalności w podziemiu.

**Autor nieznanym,** Poczta Nowa Huta,  
nominały 30 zł, 50 zł, 20 zł, 1987 r.



W 1989 r. Polska przeżywała wstrząs za wstrząsem. Żywoć do-  
tychczasowego systemu społeczno-politycznego i ekonomicznego  
dobiał nieuchronnego końca. Twórcy Poczty Podziemnej nie  
zapominali jednak o tych, którzy za dążenie do zmian oddali życie.  
O ofiarach dwóch grudni, jednego przed i jednego po Sierpniu '80.

**Projekt:** Beata Matuszak, Poczta Niezależna. Gdynia,  
nominał 2 × 200 zł, 1989 r.





Obchodzone 2 listopada Zaduszki w doktrynie Kościoła katolickiego związane są z wiarą w życie wieczne oraz zmartwychwstanie ciał. Na przedstawionej trójce znaczków wykorzystane zostały do zobrazowania dat wystąpień przeciw władzom społeczeństwa polskiego z okresu PRL. Wspomniane „zaduszki” dotyczą lat, gdy reżim wykorzystał swoją przewagę względem obywateli, wprowadzając wojsko na ulice i mordując bezbronnych. Wśród nich nie mogło zabraknąć Grudnia '70.

**Autor nieznanym,** Poczta Solidarność,  
3 × 20 zł, 1983 r.



Bloczek z ukazującej się w latach 1984–1988 serii „Polskie miesiące”. Olsztyński wydawca, Sławomir Olek, opatrzył każdy miesiąc wydarzeniami o znaczeniu nie do przecenienia dla losów kraju. Grudzień w tym kalendarzu reprezentuje zwycięskie Powstanie Wielkopolskie z 1918 r. oraz Grudzień '70 i Grudzień '81, czyli wprowadzenie stanu wojennego i jego konsekwencje.

**Projekt:** Ewa Żuk, Poczta Solidarność,  
nominał 100 zł, 1985 r.

## Pomnik Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku jako symbol

### Znaczenie monumentu

Pomnik Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku jest przykładem monumentu zanurzonego w historii, a zarazem historii towarzyszącego. Z jednej strony powstał jako realizacja konkretnej wizji architektonicznej i artystycznej, z drugiej jego znaczenie wykracza daleko poza intencje projektantów. Wybudowany z myślą o uczczeniu pamięci ofiar protestów z grudnia 1970 r., szybko przyjął także rolę uniwersalnego symbolu sprzeciwu czy też oporu społecznego. Interpretacji znaczenia trzech krzyży wrastających z popękanego gruntu oraz zawieszonych na nich kotwic zaczęło szybko przybywać. Pierwsza, podana przez Bogdana Pietruszkę, mówi o krzyżach w miejscu śmierci trzech stoczniovców w grudniu 1970 r., a ukrzyżowane kotwice miały oznaczać lata 1956, 1970 i 1976 – lata brutalnie pogrzebanych nadziei. Już w tej interpretacji znaczenie pomnika wykracza poza jedno wydarzenie, którego upamiętnieniu miał służyć, wprowadzając szersze ramy czasowe i przestrzenne. Druga interpretacja, autorstwa księdza Józefa Tischnera, wprowadza wymiar religijny, gdyż przyrównuje gdański pomnik do trzech krzyży na Golgocie, natomiast wiszącym na nich kotwicom przypisuje znaczenie podwójne: nadziei i pracy. Takim ujęciem Tischner zwracał uwagę na naturalne powiązanie kotwicy z pracą na morzu.

Przywołane interpretacje nie wykluczają się wzajemnie, jednocześnie uwidaczniając proces zachodzący w sferze symbolicznej. Pomnik Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku funkcjonuje jako symbol,



a te z zasady nigdy nie mają jednego, ściśle zdefiniowanego znaczenia. Same w sobie symbole nie niosą znaczeń, lecz służą ich wyrażaniu. Są wykorzystywane w praktykach społecznych w różnych celach: do tworzenia konwencjonalnych albo innowacyjnych działań zbiorowych, „a ich znaczenia są przekształcane, tworząc nowe relacje w ramach społecznego systemu symbolicznego”. W takiej optyce badanie symboli i ich interpretacji stanowi jeden z podstawowych wymogów dla wyjaśnienia ciągłości i zmiany życia społecznego.



Odsłonięcie pomnika Poległych Stoczniowców 1970 w Gdańsku w dniu 16 grudnia 1980 r. było wydarzeniem bez precedensu w historii PRL. Oto reżim nie tylko ugiął się przed żądaniami obywateli, lecz także pozwolił wzniesić pomnik swoim ofiarom. Nie dziwi zatem fakt, że monument niemal od chwili powstania związany był z krwawą przeszłością, sierpniowym zwycięstwem i religijną metafizyką. Trzy krzyże o wysokości czterdziestu dwóch metrów każdy i tyle samo potężnych kotwic oznaczających nadzieję powstały w miejscu śmierci stoczniowców blisko Bramy nr 2 Stoczni Gdańskiej im. Lenina. Prezentowana obok karta Poczty Niezależnej celebryje sam moment odsłonięcia pomnika, a zatem początek jego drogi pomiędzy znaczeniami i sensami, jakie są mu nadawane.

**Autor nieznaný,** Poczta Niezależna, 1984 r.

### Symbol Sierpnia '80



Prawdopodobnie żaden ze znaczków Poczty Podziemnej nie odzwierciedla w tak prosty i przekonujący sposób związku pomiędzy Solidarnością a pomnikiem Poległych Stoczniowców 1970 w Gdańsku. Połączenie grafiki z hasłem „Solidarność to My!” identyfikuje nie tylko Stocznnię Gdańską im. Lenina z niezależnym ruchem związkowym, lecz także inne zakłady pracy z całego kraju. Ich wspólnym mianownikiem jest fakt, że to w nich wykuwała się Solidarność. Znaczek wydano w serii zatytułowanej właśnie „Solidarność to My”.

**Projekt:** Andrzej Znojkiwicz, druk: Bogdan Szewczyk i Stanisław Głazewski, Poczta Solidarność. Ziemia Puławska, nominał 25 + 15 zł, styczeń 1984 r.



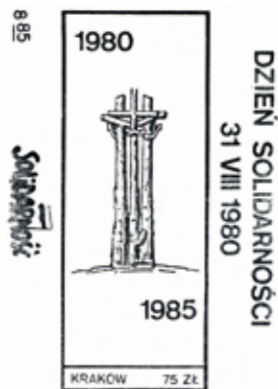
Pomnik Poległych Stoczniowców 1970 wypełniający mapę konturową Polski to jeden z częstszych motywów pojawiających się na znaczkach Poczty Podziemnej. Szczególnie popularny był z okazji piątej rocznicy Sierpnia '80. Na widocznym bločku fakt, że pomnik stanowił jedno z żądań strajkujących (w trakcie strajków zbierano środki finansowe na jego budowę), wykorzystano, aby zaprezentować go nie tylko w jego zamierzonym znaczeniu, ale i jako symbol zwycięstwa Sierpnia '80.

**Autor nieznaný,** Poczta Kraków, nominał 75 zł, 1985 r.

1.



2.



Dwa bloczki Poczty Podziemnej, które wykorzystują tę samą grafikę oraz umieszczają pomnik Poległych Stoczniovców 1970 w roli reprezentanta sierpniowych wartości. Dzień Solidarności oraz rocznica podpisania Porozumienia Gdańskiego odnoszą się do tej samej daty. Analogii zarówno znaczeniowych, jak i wizualnych jest tutaj sporo.

1. **Autor nieznany**, Poczta Kraków, nominat 100 zł, 1985 r.

2. **Autor nieznany**, Poczta Kraków, nominat 75 zł, 1985 r.



O precyzji twórców katalogów znaczków Poczty Niezależnych z lat osiemdziesiątych XX w. świadczy chociażby fakt odnotowania dwumilimetrowych różnic na danych wydaniach jednego projektu. Tak jest w przypadku widocznego znaczka wydanego z okazji czwartej rocznicy Porozumień Sierpniowych. Wspomniana rozbieżność w wielkości ramki okalającej napis oraz grafiki przedstawiającej pomnik Poległych Stoczniovców 1970 sprawiła, że twórcy ci wyróżnili dwie odmiany tego znaczka.

**Autor nieznany**, Poczta Solidarność, nominat 50 zł, 1984 r.



Z okazji czwartej rocznicy Sierpnia '80 została wydana widoczna karta Poczty Podziemnej, która łączy trzy z pozoru różne wydarzenia. Grudzień '70 (pomnik), Sierpień '80 (trzy miasta: Gdańsk, Szczecin, Jastrzębie) i zastrzelenie manifestantów w Lubinie 31 sierpnia 1982 r. (znaczek). Łączą się one jednak w jedną opowieść walki z reżimem PRL.

**Autor nieznany**, Poczta Solidarność. Zagłębie Miedziowe, 1984 r.



Pomnik Poległych Stoczniovców 1970 na tym bloczku poświęconym rocznicy Sierpnia '80 został powiązany ze znakiem I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność” z 1981 r. w Gdańsku. Logo autorstwa Małgorzaty Portych-Jabłońskiej w oryginale miało trzy barwy reprezentujące różne klasy społeczne: zielony (rolnicy), czerwony (robotnicy) i żółty (inteligencja).

**Projekt:** Sławomir Lener, Poczta Solidarność. Kraków, nominat 200 zł, 1985 r.





Reprodukcje walorów powstałych w Ośrodkach Odosobnienia dla Internowanych, Wojskowych Ośrodkach Specjalnych, Zakładach Karnych i wszystkich innych miejscach, gdzie przetrzymywano opozycjonistów, często przyjmowały formę zbiorczych bloczków. Grupowano je według miejsca powstania, w tym przypadku była to Nysa. Pomnik Poległych Stoczniovców 1970 ukazano w towarzystwie symboli religijnych (ukrzyżowany Chrystus), patriotycznych (orzeł w koronie) i opozycyjnych (m.in. pomnik Ofiar Czerwca 1956).

**Autor nieznanym,** Pocztą Solidarność. Zagłębie Miedziowe, nominał 500 zł, 1988 r.



Sugestywna karta Poczty Podziemnej przedstawiająca krzyż pomnika Poległych Stoczniovców 1970 w roli słupów telegraficznych z odchodzącymi od nich liniami zastąpionymi drutem kolczastym. Pomiedzy „liniami” umiejscowiono czerwoną pięcioramienną gwiazdę – symbol ZSRR. Oba atrybuty podkreślają uwięzienie działaczy i prześladowania czekające każdego, kto ośmieli się sprzeciwić reżimowi.

**Autor nieznanym,** Pocztą Solidarność, 1983 r.

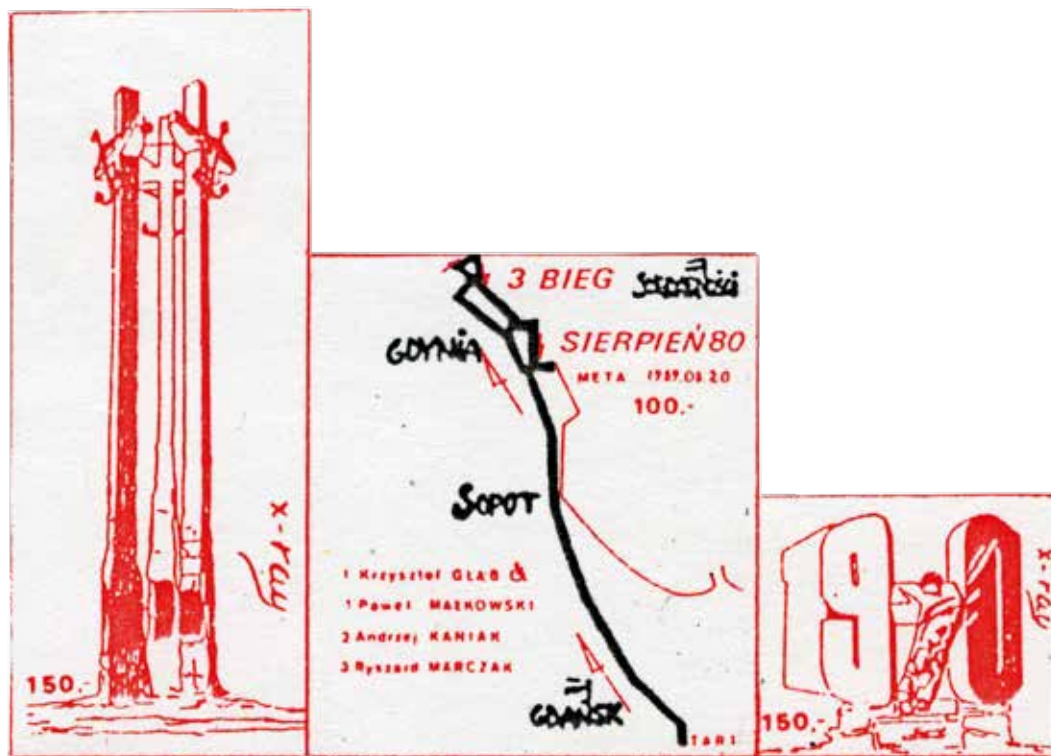


Znaczek Archiwum Dolny Śląsk – 2 z reprodukcjami realizacji wykonanych przez internowanych w Głogowie. Podstawą projektu były znaczki przekazane autorowi przez byłego internowanego i późniejszego posła na Sejm Rzeczypospolitej, Andrzeja Kosmałskiego. Projektant wyszedł z założenia, że walory Poczty Internowanych należy rozpowszechniać jak najszerzej, stąd pomysł na taką formę i kolportaż w podziemiu. Znaczek ukazał się w wielu wersjach kolorystycznych. Pomnik Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańku został umieszczony jako pierwszy, przed poznańskim i gdyńskim monumentem. Na tym znaczku jak w soczewce odbijają się jedno z najpopularniejszych motywów pojawiających się na walorach Poczty Podziemnej i Obozowej.

**Projekt i druk:** Jerzy Czarnecki, Pocztą Solidarność. Archiwum DS-2, nominał 100 zł, grudzień 1986 r.

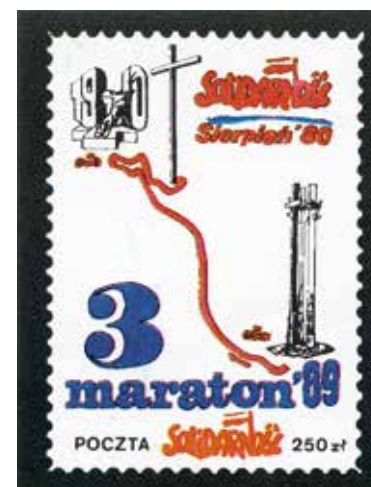


## Symbol Biegu „Sierpień ‘80”



Nietypowa trójka znaczków poświęcona trzeciemu biegowi Solidarności „Sierpień ‘80” z 1989 r. Znaczek przedstawia trasę biegu, który startował spod pomnika Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku, a metę miał w Gdyni. Jego celem było m.in. upamiętnienie poległych w grudniu 1970 r. Na bloczku wymieniono także nazwiska uczestników: Krzysztof Głąb, Paweł Małkowski, Andrzej Kaniak, Ryszard Marczak.

**Projekt:** Beata Matuszak, Poczta Solidarności. Gdynia, nominał 400 zł, 1989 r.



Znaczek Poczty Solidarności ilustrujący trasę trzeciego biegu Solidarności z 1989 r. Prowadziła ona spod pomnika Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku do pomnika Ofiar Grudnia 1970 w Gdyni. Znaczenie obu monumentów zostało podkreślone nawiązaniem do tradycji sportowej (maraton) oraz po raz kolejny sfery wartości (według legendy pierwszy maratończyk biegł z Maratonu do Aten, aby przekazać wieść o zwycięstwie nad Persami w 490 r. p.n.e.).

**Autor niezany,** Poczta Solidarności, nominał 250 zł, 1989 r.

## Symbol gdańskiej tożsamości



Panorama Gdańska z widocznymi m.in. kościołem Mariackim, wieżą ratuszową i pomnikiem Poległych Stoczniovców 1970 na karcie Poczty Podziemnej. Uważne oko dostrzeże także gdański Żuraw nad Motławą. Zestawienie charakterystycznej dla Gdańska architektury wraz z pomnikiem poświęconym zabitym robotnikom nobilituje go jako jedną z „najmłodszych” budowli decydujących o charakterze i rozpoznawalności miasta.

**Autor niezany,** Wolna Drukarnia Stocznii Gdańskiej, 1986 r.



Nietypowy bloczek zatytułowany „Gdańskie pisma niezależne” wykorzystujący panoramę miasta. „Przegląd Polityczny”, „Polityka Polska” i „Przekaz” to czasopisma drugoobiegowe wydawane m.in. w 1987 r. Gdańska tożsamość została tutaj zaprezentowana nie tylko poprzez bezdebitowy ruch wydawniczy, lecz także kome-moracyjne dziedzictwo okresu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

**Autor nieznanym,** Poczta Polska,  
nominał 300 zł, 1987 r.



Bożonarodzeniowa karta Poczty Podziemnej przedstawiająca mapę konturową Polski przepasaną białą-czerwoną wstęgą z napisem „Bóg się rodzi”, który stanowi czytelne nawiązanie do osiemnastowiecznego utworu Franciszka Karpińskiego „Pieśń o Narodzeniu Pańskim”. Mapa „ukoronowana” została napisem „Solidarność”, dla którego zastosowano font zbliżony do grafiki Jerzego Janiszewskiego, oraz pomnikiem Poległych Stocznio-wców 1970 w Gdańsku. Schematycznie przedstawiony monument został umiejscowiony na tle – będącej centralną w wyrazie – litery „A”. Karta w całej swojej wymowie jest na wskroś patriotyczna, wszystkie zamieszczone na niej elementy stanowią wyznaczniki polskiej tożsamości.

**Autor nieznanym,** Wolna Drukarnia Stoczni Gdańskiej, 1985 r.



Nierealistyczna panorama Gdańska, na której na bardzo małej po-wierzchni przedstawiono charakterystyczne dla miasta budowle. Znaczek wydany z okazji trzeciej pielgrzymki Jana Pawła II do Polski, która odbyła się w dniach 8–14 czerwca 1987 r. i objęła takie miasta, jak Tarnów, Szczecin, Trójmiasto, Warszawa czy Lublin. Należy zaznaczyć, że pomnik Poległych Stocznio-wców 1970 pojawia się tutaj w kolejnym kontekście, jednak wciąż pełni funkcję identyfikacyjną dla całego miasta. Znaczek z ośmioma innymi z jednego arkusika drukowany był w drukarni podziemnej w Lublinie.

**Projekt:** Lesław Wojno, Poczta Płocka Solidarność,  
nominał 50 zł, 1987 r.



Znaczek Niezależnej Poczty Pomorza wykorzystujący anato-miczną analogię do układu krwionośnego koryt Wisły i Odry – dwóch największych rzek Polski. Wierzący część graficzną znaczka pomnik Poległych Stocznio-wców 1970 został ukazany w otoczeniu stocznio-wych dźwigów, dodatkowo wyrasta z równo-ramiennego krzyża. Po raz kolejny zdaje się królować nad całym krajem, stanowiąc symbol ważnego elementu jego tożsamości. Znaczek był kolportowany pojedynczo lub w trójnackowym pasku. W części nakładu pojawił się błąd w nazwisku Józefa Piłsudskiego, które zapisano „Piłsudzki”.

**Autor nieznanym,** Niezależna Poczta Pomorza,  
nominał 40 zł, 1985 r.



Znaczek pod hasłem „Spółdzielczość Pracy branży odzieżowej WROMEX” (sic!). W części graficznej realizacji przedstawiono trzy najważniejsze z punktu widzenia polskiej tożsamości symbole: mapę konturową kraju, orła w koronie i flagę Polski. Z czerwonego fragmentu tej ostatniej wyrasta napis „Solidarność”, tłum ludzi oraz człowiek, z którego uniesionych rąk wyprowadzono jeden z krzyży pomnika Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku. Mimo że na krzyżach brakuje kotwic, to ich ułożenie oraz orientacyjne umiejscowienie na mapie Polski sugeruje taką identyfikację.

**Autor nieznany**, Poczta Polska Solidarność, nominał 100 zł, 1987 r.



Chrześcijańska symbolika krzyża odwołuje się do śmierci, ale i zmartwychwstania Jezusa. Stąd pomnik Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku okazał się idealnym elementem graficznym dla świątecznych (szczególnie wielkanocnych) kart Poczty Podziemnej. Wkomponowany w bukiet bazi (kwiatostany wierzby) wraz z tekstem życzeń i informacją o emitencie doskonale oddaje ducha świąt Wielkiej Nocy, nadając im jednocześnie pewien opozycyjny rys.

**Autor nieznany**, NSZZ „Solidarność” Oświata. Gdańsk, egz. bezpłatny, 1984 r.





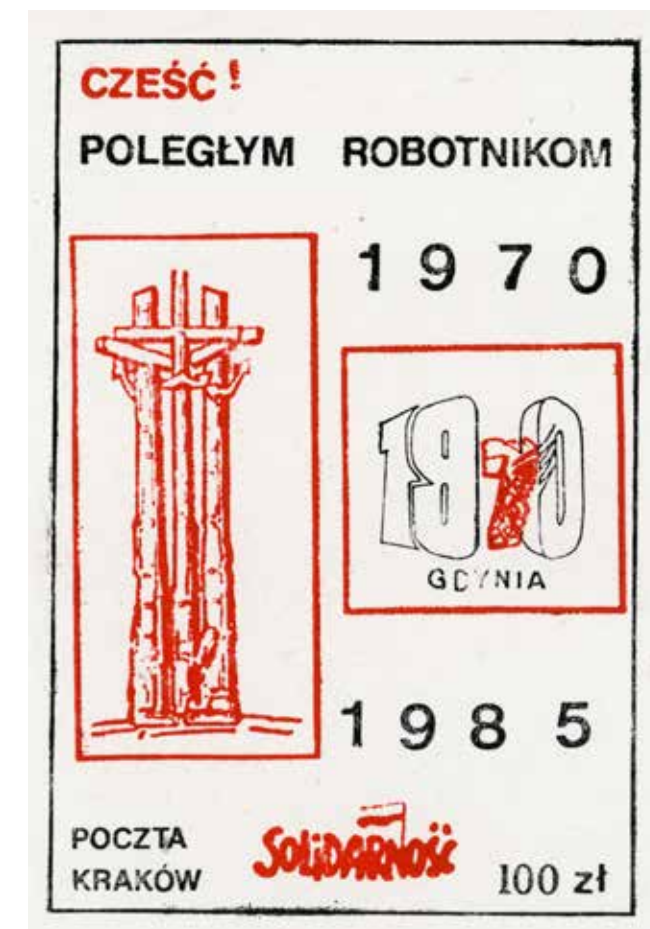
Kobiety i mężczyźni, dorośli i dzieci, świeccy i duchowni – wszyscy oni zwracają głowy ku objawiającemu się na terenie Stoczni Gdańskiej im. Lenina Jezusowi. Zebrani pod pomnikiem Poległych Stoczniovców 1970 różnią się na wiele sposobów, jednocześnie pozostając połączonymi w wierze. Majestatyczny Chrystus przewyższa swym wzrostem nie tylko wspomniany pomnik, ale i statek oraz stoczniowe dźwigi. Grafika może przywołać na myśl poświęconą ludziom świata pracy dziełnastowieczną litografię Waltera Crane'a. Jednak w odróżnieniu od tamtej, prezentowana bardzo silnie konotuje z religijnymi wartościami. Gdański monument na tej karcie można rozpatrywać przynajmniej w dwóch wymiarach. W pierwszym staje się atrybutem Chrystusa, który według katolików oddał życie dla zbawienia swoich wiernych. W drugim odnosi się do ofiary poległych przy Bramie nr 2 Stoczni Gdańskiej im. Lenina w grudniu 1970 r. Zważywszy na wiarę w nieśmiertelność ludzkiej duszy, obecność krzyża pomnika sprawia, że i oni są uobecnieni na grafice.

**Autor nieznany**, Poczta Niezależna, lata 80. XX w.



Projektant tej karty Poczty Podziemnej dość swobodnie podszedł do kwestii wierności faktom historycznym. Jan Paweł II w czerwcu 1983 r. rzeczywiście przyjechał z pielgrzymką do Polski, jednak nie odwiedził wówczas Gdańska, co sugeruje niniejsza realizacja. Widziany na tle pomnika Poległych Stoczniovców 1970 i logotypu Stoczni Gdańskiej im. Lenina papież ma ręce złożone do modlitwy, którą odmówił dopiero w 1987 r. podczas kolejnej podróży do ojczyzny.

**Autor nieznany**, Poczta Niezależna, lata 80. XX w.



Zestawienie gdyńskiego i gdańskiego monumentu poświęconego zabitym w grudniu 1970 r. nie może dziwić. Wspólny przekaz, geograficzna bliskość oraz fakt, że wśród ofiar w obu miastach przeważali przedstawiciele jednej gałęzi przemysłu – stoczniovcy stanowią o „pokrewieństwie” monumentów. Pomniki powstawały na terenach odpowiednio Stoczni Gdańskiej im. Lenina i Stoczni im. Komuny Paryskiej w Gdyni. Wraz z kooperantami stoczniovcy zostali aktywnie włączeni w realizację wizji projektantów.

**Autor nieznany**, Poczta Kraków, nominał 100 zł, 1985 r.





Niniejszy bloczek został poświęcony poległym robotnikom w Poznaniu, Gdyni i Gdańsku. Reprezentowani przez monumenty wzniesione w okresie Karnawału Solidarności polegli wystąpili przeciwko władzy ludowej, która bezlitośnie ich ukarała. Na dwóch pomnikach widnieją daty innych buntów społeczeństwa polskiego przeciwko reżimowi. Pomnik Poległych Stoczniowców 1970 w Gdańsku i pomnik Poznańskiego Czerwca 1956 odwołują się bezpośrednio do tradycji oporu, przywołując wystąpienia m.in. z 1968, 1976, 1980 i 1981 r.

**Autor nieznanym,** Poczta Solidarność. Tomaszów Mazowiecki, nominal 300 zł, 1987 r.



Inną optykę reprezentuje bloczek „Polskie pomniki”, który podkreśla narodowy charakter monumentów w Gdańsku, Gdyni i Poznaniu. Nie bez przyczyny za polskie zostały uznane te, których wzniesienie przypada na okres legalnej działalności NSZZ „Solidarność” sprzed wprowadzenia stanu wojennego w 1981 r.

**Autor nieznanym,** Poczta Solidarność, nominal 120 zł, 1986 r.



Łódzki bloczek także przedstawia trzy wspomniane wyżej pomniki. Wśród pozostałych wyróżnia go nie tylko odmienna szata graficzna oraz miejsce powstania, lecz przede wszystkim nominały poszczególnych znaczków. Ten przedstawiający pomnik Poległych Stoczniowców 1970 w Gdańsku został wyceniony na dwa razy większą kwotę niż pozostałe. Można zauważyć pewien trend wśród twórców Poczty Podziemnej, mianowicie aby w pewien sposób faworyzować gdański monument. Jeżeli występuje na bloczkach z innymi pomnikami, to znaczek z nim jest opatrzony nominałem co najmniej równym pozostałym albo wyższym. Również najczęściej to on stanowi wyróżniającą się pod kątem zastosowanych rozwiązań graficznych część bloczka.

**Autor nieznanym,** Poczta Podziemna. Międzyzakładowa Komisja Koordynacyjna Łódź, nominal 100 zł, 1985 r.



Zdecydowanie wyróżniający się pod kątem graficznym bloczek Poczty Podziemnej, który prezentuje pomniki z Poznania, Gdańska i Gdyni. Raczej umowne, choć umożliwiający identyfikację, przedstawienia pomników zostały zestawione z kordonem Milicji Obywatelskiej. Pomarańczowobrazowy bloczek wykorzystuje symbole oporu (pomniki) i zestawia je z symbolem opresji (mili-cjanci). Swoista gra prowadzona z odbiorcą bazuje na otwartej formule ostatniego ze znaczków, który poza napisem „19...”, symbolem Polski Walczącej i nazwą emitenta, nie ma treści. Ta w odróżnieniu od pomników jest kwestią przyszłości, za której kształt odpowiedzialność ponoszą wszyscy. Sam bloczek nie wszedł do kolportażu, znane są jego nieliczne egzemplarze.

**Autor nieznanym,** Poczta Polowa Solidarność. Nowa Huta, nominal 200 zł, 1984 r.



## BIBLIOGRAFIA

Danowska B., *Grudzień 1970 roku na Wybrzeżu Gdańskim. Przyczyny, przebieg, reperkusje*, Pelplin 2000.

Eisler J., *Grudzień 1970. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 2012.

Endzel Z., *Katalog. Jan Paweł II – Pielgrzym Pokoju na znaczkach Poczty Podziemnej w Polsce w latach 1982–1990*, Warszawa 1991.

Gajewski J., Rutkowski Z., *Księga poczty podziemnej Organizacji „Solidarność Walcząca”*, Warszawa 2023.

Głazewski S., *Podziemna Poczta „Solidarności”*, „Studia Puławskie” 2010, t. 11, s. 76–108.

Goszczyński W., *Filatelistyka współczesna*, Warszawa 1990.

*Grafiki obozowe. Kamienna Góra, Głogów 1981–1982*, b/w 2011.

Gröer M., *Filatelistyka praktyczna*, Warszawa 1978.

Grudzińska-Gross I., *The Art of Solidarity*, Staten Island 1985.

Guć M., Mruk H., *Katalog znaczków Pocht Niezależnych 1970–1986*, Szczecin 2024.

Klimczak J., Plate S., Kordowski Ł., *Nie oddamy Sierpnia! Sierpień '80 na znaczkach Poczty Niezależnej*, Gdańsk 2025.

Kołtan J., *Solidarność i nowoczesność. Przemiana pojęcia solidarności od rewolucji francuskiej do pokojowej rewolucji 1980 roku*, Gdańsk 2025.

Kowalewski Z., Jaworski A., *Emisje Poczty Podziemnej 1982–1985*, Łomianki 2023.

Kubik J., *Siła symboli przeciw symbolom siły. Powstanie Solidarności i upadek socjalizmu państwowego w Polsce*, przeł. Sergiusz Kowalski, Gdańsk 2020.

Kurczyński A., *Filatelistyka tematyczna*, Warszawa 1992.

Mastej E., *Poczta Internowanych 1981–1982. Twórczość Andrzeja Edwarda Bussego, Tadeusza Janukiewicza, Leszka Karcza, Macieja Klicha, Grzegorza Połecia*, Uppsala–Krosno 2025.

Netzel J., *Gdyńskie pomniki Ofiar Grudnia '70. Historia powstania*, Gdynia 2012.

Niepokora. *Artyści i naukowcy dla Solidarności 1980–1990. Ilustrowany katalog zbiorów*, red. S. Figlarowicz i in., Gdańsk 2006.

Olek S., *Z pieniędzy to ja się w końcu rozliczyłem...*, [w:] Zenon Złakowski, „Solidarność” olsztyńska w stanie wojennym i w latach następnych (1981–1989), Olsztyn 2001, s. 360–364.

Pawłowicz J., *Nieznani bohaterowie. Leksykon opozycji antykomunistycznej w województwie płockim 1980–1989*, cz. I, Płock 1995.

*Pomnik Poległych Stoczniovców 1970*, red. H. Dobosz-Kinaszewska, Gdańsk 2016.

Seidler B., *Kto kazał strzelać. Grudzień '70*, Gdańsk 2010.

Szycha K., *Historia zapisana w obrazie. Wydarzenia Grudnia '70 z perspektywy twórców nieoficjalnych znaczków i kartek pocztowych z lat osiemdziesiątych XX w.*, „Argumenta Historica. Czasopismo Naukowo-Dydaktyczne” 2018, nr 5, s. 168–189.

Tałuż K., *Druki ulotne Poczty Podziemnej w polskich ośrodkach internowania – ich rola w kształtowaniu obrazu polskiej kultury*, [w:] *Druki ulotne i okolicznościowe – wartości i funkcje. Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej Wojnowice, 8–10 października 2004*, red. K. Migoń i in., Wrocław 2006, s. 167–181.

**Pierwsza część cyklu do darmowego pobrania pod adresem:**

<https://ecs.gda.pl/publikacje/nie-oddamy-sierpnia-sierpień-80-na-znaczkach-poczty-niezależnej/>



**Konsultacja merytoryczna:**

dr Silke Plate

Michał Guć

**Redakcja i korekta:**

Ewelina Fatyga

**Koncepcja typograficzna i edytorska wydawnictwa ECS:**

Ada Pawlikowska, Piotr Białas / tatastudio

**Skład, łamanie i opracowanie okładki:**

Filip Piasecki / tatastudio

**Koordinacja wydania:**

Łukasz Kordowski

**Copyright:**

@ by Europejskie Centrum Solidarności, 2025

**Wydawca:**

Europejskie Centrum Solidarności

plac Solidarności 1

80-863 Gdańsk

tel.: 58 772 40 00

e-mail: [ecs@ecs.gda.pl](mailto:ecs@ecs.gda.pl)

ISBN (wersja elektroniczna) 978-83-66532-42-7

Autor niniejszej publikacji dołożył wszelkich starań w celu ustalenia autorstwa prezentowanych materiałów. Niestety nie we wszystkich przypadkach się to udało.

Jeżeli posiadają Państwo wiedzę na ten temat, zapraszamy do kontaktu telefonicznego (58 772 41 34) lub za pośrednictwem poczty e-mail ([zbiory@ecs.gda.pl](mailto:zbiory@ecs.gda.pl)).



ISBN 978-83-66532-42-7



9 788366 532427

ISBN 978-83-66532-42-7